

САМОВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

У статті аналізується процес самовиховання та пропонуються різні погляди на це поняття. Розкриваються принципи, етапи, методи, засади самовиховання студентської молоді у професійній підготовці.

Ключові слова: виховання, самовиховання, джерела самовиховання, програма самовиховання, методи самовиховання.

Постановка проблеми. Процес фахової підготовки майбутнього вчителя є складним, важливим і особливо актуальним нині, коли українська держава прагне удосконалення, прямує до європейської інтеграції, формує таку модель державного організму, яка найкраще забезпечувала б життя кожної особистості.

Сьогодні неможливо підготувати висококваліфікованих фахівців без уваги до самовиховання як одного з основних елементів процесу навчання у вищих навчальних закладах. Враховуючи зростаючу потребу суспільства у високоосвічених і свідомих працівниках, стає соціально значущим вирішення проблеми самоосвіти, самовиховання, формування умінь і навичок самоосвітньої діяльності у студентів вищих навчальних закладів. Тому закономірно вважати, що готовність до самовиховання повинна формуватися уже на етапі здобуття професійної освіти.

Стан дослідження. Проблема формування самовиховання і самоосвіти студентів привертала увагу багатьох науковців. Її досліджували А. Клочко [4], А. Г. Ковальов [5], А. Кочетов [6], В. М. Оржеховська [8], Ю. М. Орлов [9], Л. І. Рувинський [10] та ін. У їхніх працях розглядаються питання взаємозв'язку виховання і самовиховання дітей, методика організації самовдосконалення і самоосвіти, особливості самоосвіти і самовиховання школярів на окремих вікових етапах, а також студентів педагогічних закладів впродовж усього навчання у ВНЗ.

Серед згаданих науковців значний доробок з питань самовиховання О. І. Кочетова. У праці «Як займатися самовихованням» науковець розкриває теорію самовиховання, а наукові розвідки «Виховай себе» та «Організація самовиховання школярів» мають практичне спрямування. У них дослідник ґрунтовно доводить, що найважливішою умовою виникнення потреби у професійному само-

вихованні майбутнього педагога є перетворення його з об'єкта виховного впливу («Я – студент, нехай мене вчать») на суб'єкта організації власної життєдіяльності («Я – майбутній спеціаліст, готую себе до цього»). Цінними для сучасних студентів вважаємо поради науковця щодо оцінки своїх сил і здібностей та проектування програми самовиховання [6].

Згадані наукові праці значно збагачують наші знання про оптимальні шляхи і засоби організації самоосвіти і самовиховання студентів. Але тут ще є багато невирішених проблем. Питання їхньої організації переважно досліджуються без достатнього зв'язку з організацією виховної роботи зі студентами вишів загалом. Перед учителями шкіл і студентами педагогічних вищих навчальних закладів постало практичне завдання організації самоосвіти і самовиховання у тісному взаємозв'язку.

Мета – розкрити значення самовиховання студентів у процесі їхньої професійної підготовки.

Виклад основних положень. Самовиховання починається насамперед із самооцінки, самоаналізу і на цій основі у студента виникає потреба та бажання сформулювати у собі якості, які б відповідали вимогам суспільства.

У процесі самовиховання студент повинен орієнтуватися не тільки на вимоги суспільства щодо дотримання відповідних норм поведінки, але й позитивні для себе взірці. Це можуть бути батьки, товариші, викладачі, герої літературних творів.

Виявивши бажання самовиховуватися, студент повинен ставити перед собою чітку мету, змодельовати позитивний образ для наслідування і крок за кроком йти до поставленої мети.

Звісно, окремі явища суспільного життя, взаємини між людьми, у студентському середовищі можуть бути для студента не завжди зрозумілими. Тому йому на допомогу повинен прийти мудрий порадник – викладач, який повинен допомогти студентові вибрати свій ідеал.

У процесі самоосвіти і самовиховання студенти формують відповідний світогляд. Тобто досягають певної системи знань, базуючись на яких, людина може вирішувати питання про буття як в його основах, так і в окремих явищах.

Самоосвіта і самовиховання зумовлені самосвідомістю. Вони вимагають цілеспрямованості і працелюбності [10]. Співвідношення навчання і виховання – фундаментальна педагогічна проблема. Я. А. Коменський визнавав величезну виховну роль навчання і не розділяв навчання й виховання. Й. Ф. Герbart вважав навчання ос-

новним засобом виховання. Отже, самоосвіта і самовиховання взаємозв'язані [7].

Виховання – це двобічний цілеспрямований процес формування особистості. У широкому розумінні виховання – це вся сума впливів на психіку людини, спрямованих на підготовку її до активної участі у виробничому, культурному, громадському житті суспільства. У вузькому розумінні слова – виховання є плановим впливом батьків і школи на виховання. У процесі виховання сповна використовуються зміст освіти і позааудиторні виховні заходи. Самовиховання – це продовження офіційної виховної роботи, але самостійне і добровільне.

У розвитку людини самовиховання виконує такі функції:

1. Вихованець з об'єкта перетворюється на суб'єкт виховання.
2. Самовиховання є суб'єктивне відображення, в якому завдання і мета вихованців стають особистою метою студента.
3. Самовиховання – один із головних показників розвитку студента.

За рівнем самовиховання можна говорити про якість виховання.

Спрямованість самовиховання залежить:

- а) від якості життєвого ідеалу – ким людина хоче себе бачити;
- б) від розуміння труднощів, з якими вона стикнеться у житті.

Є чимало студентів, які з різних причин тяжко проходять адаптацію у навчальному закладі. Це пояснюється тим, що багато з них нечітко уявляли собі майбутню професію, іноді не дотримуються внутрішнього розпорядку у конкретному вузі.

У багатьох випадках для студентів перших курсів характерним є недостатній розвиток або відсутність інтересу до наукової літератури за професією.

Окрім студенти порушують трудову дисципліну, і навіть моральні норми суспільних взаємин. За таких умов студентам повинно допомогти не тільки самовиховання, але й перевиховання.

Суть перевиховання полягає у тому, щоб студенти позитивно ставилися до вибору професії. Тут треба допомагати їм у самовизначенні, усвідомленні вибору свого життєвого шляху, реалізації своїх планів.

Водночас студенти мають добре знати особливості самоосвіти, самовиховання і перевиховання учнів школи. Адже майбутні вчителі повинні формувати потребу в учнів до самоосвіти. Мається на увазі не тільки виконання завдань відповідно до навчальних програм і завдань учителів, але й спонукання учнів до читання додаткової літератури з

предметів, які вивчаються, а також до читання художньої літератури, розв'язування математичних задач тощо.

Досліджуючи процес самовиховання, можна виокремити найважливіші його складові компоненти: самопізнання, самооцінка, самоконтроль, воля, самоповага.

Самопізнання – це одна з найнеобхідніших психологічних компонентів процесу самовиховання. Завдяки йому людина здатна орієнтуватися у навколишній дійсності, співвідносити свої дії з реальними обставинами, діями інших людей і відповідно до цього окреслювати план свого вдосконалення.

Наприклад, процес самопізнання спонукав вихованців В. О. Сухомлинського до формування адекватної, постійної, критичної самооцінки свого темпераменту і характеру, своїх сил і можливостей [11]. Вирішальну роль у формуванні цього вміння відіграє рівень домагань людини, тобто ставлення до самого себе, своїх сил, можливостей, здібностей. Чим вищий цей рівень, тим сильніше прагнення особистості до вдосконалення.

Здатність людини об'єктивно оцінювати хід розвитку власних сил і можливостей є своєрідним психічним підґрунтям для подальшого, більш складного акту самовиховання – самоконтролю.

Самоконтроль – це здатність особистості перевірити себе, порівнюючи свою свідомість і діяльність із загальноприйнятими критеріями поведінки. Надзвичайно великого значення у формуванні цього вміння учені надають порівнянню чи зіставленню себе з іншими людьми, поведінка яких є своєрідним ідеалом. Найважливішим детермінантом самоконтролю є совість. Зміст справжнього виховання полягає у тому, щоб навчитися бачити навколишній світ, самого себе не тільки очима, а й душею.

Великого значення у самовихованні педагоги надають умінню людини виявити вольову силу в подоланні труднощів, примусити себе робити те, що є складнішим. Не менш важливим і необхідним компонентом самовиховання є виховання самоповаги. Потреба у самовихованні є вищою формою розвитку особистості. Вона не виникає одночасно у кожного, особливо якщо особистість не підготовлена до сприйняття пропонованих вимог.

Цілеспрямованість, свідомість і стійкість самовиховання залежать насамперед від ідеалів, суспільної спрямованості діяльності, вольових властивостей особистості. Важливою передумовою для виникнення й розвитку процесу самовиховання є формування самосвідомості особистості.

Провідним компонентом змісту самовиховання є формування вольових і моральних якостей. Існує тісний зв'язок між організацією самовиховання й самооцінкою відповідних якостей. Показниками цієї залежності є: сила суспільної думки, дієвість критики та самокритики, сприятливий мікроклімат у колективі, допомога викладачів у виборі прийомів і засобів самовиховання [7].

Здійснення процесу самовиховання буде результативним за системного підходу, що припускає:

- педагогічну діагностику;
- застосування різноманітних методів самовиховання;
- залучення самого себе у соціальні й внутрішньоколективні відносини;
- інтенсивне залучення до діяльності з обліком наявних у себе позитивних якостей і здібностей;
- формування об'єктивної самооцінки;
- навчання методиці самостимуляції позитивної поведінки (самонавіювання, самосхвалення, самоосуд).

В умовах ВНЗ організація роботи із самовиховання перетворюється на необхідний вид колективної діяльності, значення якої зростає у процесі розвитку студентів.

Очевидно, що самовиховання – це невід'ємна частина виховання, тому робота з його організації повинна пронизувати весь навчально-виховний процес.

Можна виокремити дві умови, завдяки яким у системі навчально-виховної роботи зі студентами успішно здійснюється самовиховання:

Перша – це постійне вдосконалення навчального процесу і самостійної роботи студентів. Їхня пізнавальна діяльність забезпечує засвоєння системи наук, породжує нові потреби, зокрема до самовиховання. Розвиток цих потреб у багатьох випадках зумовлюється професійною спрямованістю навчальної роботи у ВНЗ. Вона передбачає, що вся система навчання і виховання студентів формується відповідно до вимог, що ставляться цією професією до особистості. Але не всюди і не завжди застосовуються усі потенціальні можливості, що закладені у навчальному процесі ВНЗ. Їхнє максимальне використання у багатьох випадках залежить від підготовленості професорсько-викладацького складу. Також важливо чітко уявляти усі завдання, які будуть вирішувати студенти у майбутній професійній діяльності, і, відповідно, наповнювати зміст самовиховання важливими педагогічними якостями. Крім того, відбір і побудова навчального матеріалу

повинні відповідати професійній діяльності студентів; виклад системи наукових знань має допомагати формуванню якостей, необхідних майбутньому вчителю, розвитку його інтересу до своєї справи, виробленню професійних умінь і навичок [3].

Значні можливості для формування готовності і потреби до самовиховання має викладання психолого-педагогічних, соціальних дисциплін та педагогічна практика – головна ланка, яка поєднує теоретичні знання, уявлення студента про майбутню професію з реальною дійсністю. Під час практики відбувається закріплення, розширення теоретико-методичних знань, вироблення навичок і умінь у процесі самостійної роботи в школі. Педагогічна практика дає змогу кожному студенту-практиканту переосмислити, уточнити, переробити навіть свою власну програму виховання, окреслити конкретні шляхи вдосконалення своєї особистості. Практика охоплює усі види і форми навчально-виховної роботи в школі. У процесі проведення практики студенти порівнюють свої можливості з вимогами учительської праці, впевнюються у тому, які педагогічні якості і здібності у них розвинуті більше, а які ще необхідно розвивати, чи правильно вони обрали свою майбутню професію.

Впродовж навчання у ВНЗ студент має можливість постійно стикатися зі своєю майбутньою професією, засвоювати її тонкощі. Майбутні вчителі оволодівають такими важливими узагальненими уміньми і навичками, як вироблення педагогічних і психологічних знань і умінь під час вирішення конкретних педагогічних завдань (визначення конкретних цілей і завдань навчального і виховного закладу, підбір літератури, фактичного матеріалу, складання планів, конспектів, аналіз уроків та виховних заходів, проведених самостійно або з учителями, планування на перспективу роботи з учнями та ін.).

Ще одна умова успішного самовиховання – це систематичне залучення всіх студентів до різноманітної позанавчальної діяльності. Певні види позанавчальної роботи мають особливе значення для самовиховання. Значні можливості, скажімо, має дослідницька робота студентів. Керівники курсових, дипломних робіт підбирають тематику так, щоб, працюючи над темою, студент вдосконалював свої знання зі спеціальності, глибше освоював її, а це, своєю чергою, стимулює самовиховання студента.

Велике значення для організації самовиховання має студентське самоврядування. Воно створює умови для формування організаторських навичок, що особливо необхідно у педагогічній діяльності.

Студенти повинні брати активну участь в організації зустрічей з відомими педагогами міста, області, провідними науковцями; допомагати викладачам, учителям шкіл у проведенні олімпіад, тематичних вечорів, свят тощо.

Організація різноманітної діяльності, її постійна спрямованість на вирішення найактуальніших завдань, постійне вдосконалення активізують зусилля студентів у напрямі покращення власної діяльності і своєї особистості.

У процесі роботи викладача з колективом студентів з організації самовиховання необхідно виокремити такі етапи:

1. Знайомство зі студентами і надання їм допомоги у виборі завдань під час роботи над собою.
2. Цілеспрямоване застосування переконань і прагнення студентів до самовиховання.
3. Допомога студентам у процесі планування і організації роботи над собою.
4. Поєднання колективного контролю за процесом роботи студентів над собою, спонукання до самоконтролю.

Важлива роль у розвитку самовиховання та самоосвіти у студентському колективі належить педагогу-куратору. Залучення студентів до самовиховання і самоосвіти вимагає від нього значних затрат часу, глибокої психолого-педагогічної підготовки. Психологічні знання допомагають йому розкрити студентам закономірності навчально-виховного процесу з урахуванням їхніх можливостей. Педагогічні знання допомагають куратору розкрити функціональні особливості педагогічної системи, чітко уявити цілі і завдання самовиховання студентів. Педагогічні уміння дають змогу знаходити найкращі шляхи, форми, методи й засоби самовиховання і самоосвіти. Без поглиблення, постійного оновлення і закріплення цих знань і умінь викладач-куратор не зможе ефективно організувати студентське самовиховання. Важливо, щоб працювали семінари для кураторів з питань студентського самовиховання та самоосвіти.

Отже, самовиховання – це важливий засіб розвитку й особистісного формування студентської молоді тільки за умови, якщо викладачі звертають належну увагу на його організацію і спроможні вміло і грамотно спрямовувати. Робота з організації самовиховання студентів у системі сучасного навчання і виховання майбутніх педагогів набуває надзвичайного значення. Нині необхідно виховати не просто талановитого педагога, а людину з чеснотами, справедливу, добру, терплячу, з великою любов'ю до дітей, до роботи вчителя, громадянина, з національною самосвідомістю.

Перспективами дослідження є аналіз методів та прийомів організації самовиховання студентів у процесі професійної підготовки.

1. Галузинський В. М. Педагогіка: теорія та історія: посібн. / В. М. Галузинський, М. Б. Євтух. – Рівне, 1996. – 240 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Євтух М. Б. Сучасні тенденції професійної підготовки вчителя / М. Б. Євтух // Педагогічна газета. – 2002. – № 8–9. – С. 7.
4. Ключко А. Самоосвітня діяльність вчителя як педагогічна проблема / А. Ключко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблема і пошук: зб. наук. праць / за ред. Т. І. Сущенко та ін. – К.–Запоріжжя, 2005. – Вип. 36. – С. 266–273.
5. Ковалев А. Г. Самовоспитание школьников / А. Г. Ковалев. – М.: Смысл, 1967. – 205 с.
6. Кочетов А. И. Организация самовоспитания школьников / А. И. Кочетов. – М.: Виола, 2001. – 260 с.
7. Луцик Д. В. Курс лекцій з дисципліни «Вступ до спеціальності» / Д. В. Луцик. – Дрогобич: Посвіт, 2009. – 148 с.
8. Оржеховська В. М. Посібник з самовиховання / В. М. Оржеховська, Т. В. Хілько, С. В. Кириленко – К.: Центр навчальної літератури, 1996 – 280 с.
9. Орлов Ю. М. Самопознание и самовоспитание / Ю. М. Орлов // Высшее образование в России. – 1994. – № 3. – С. 10–12.
10. Рувинський А. І. Психологія самовиховання / А. І. Рувинський, А. Е. Соловійова. – М.: Смысл, 1982. – 230 с.
11. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К.: Вища школа, 1997. – Т. 5. – Виховання і самовиховання.
12. Щербань П. М. Прикладна педагогіка: навч.-метод. посібн. / П. М. Щербань. – К.: Вища школа, 2002. – 215 с.

Газда И. И. Самовоспитание студенческой молодежи в контексте профессиональной подготовки

В статье анализируется процесс самовоспитания и предлагаются различные точки зрения на это понятие. Раскрываются принципы, этапы, методы, способы самовоспитания студенческой молодежи в контексте профессиональной подготовки.

Ключевые слова: воспитание, самовоспитание, источники самовоспитания, программа самовоспитания, методы самовоспитания.

Gazda I. I. Students self-education in the context of professional training

The author analyses the process of self-education and suggests different points of view at this process. The principles, stages, methods of students self-education in the process of professional training are revealed.

Key words: education, self-education, sources of self-education, self-education program, methods of self-education.